İDİL

FEMİNİST SANATTA BİR ÖTEKİ OLARAK YENİ ORYANTALİZM

Aylin ALKAN
Dr. Öğretim Üyesi. Bitlis Eren Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, aalkan@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1860-7364

Alkan, Aylin. "Feminist Sanatta Bir Öteki Olarak Yeni Oryantalizm". idil, 117 (2025/2): s. 336-346. doi: 10.7816/idil-14-117-12

ÖZ

Bu çalışmada, Doğu'nun Batı merkezli söylemlerle tanımlanması ve Batı tarafından inşa edilmesi; Doğu'nun dili, tarihi, sosyolojisi ve coğrafyasının Batı tarafından tanımlanırken aynı zamanda ötekileştirilmesi, Oryantalizm tanımı üzerinden ele alınmıştır. Avrupa merkezli tanımlanan Oryantalizmde; Doğu'nun mistik bir havayla egzotik yerlere sahip olan, masalsı tarafının yanı sıra, barbar, eğitimsiz, kendi kendini temsil edemeyen insanların oluşturduğu bir coğrafya söz konusudur. Doğu ülkeleri örtük bir şekilde ötekileştirilirken aynı zamanda batılı bakış açısıyla tanımı yapılır. Yeni Oryantalizm başlığındaki ötekileştirme kavramı ise, eril söylemde kadının ötekileştirmesiyle benzerlik gösterir. Batı tarafından tanımı yapılan ve aynı zamanda Doğu tarafından da kabullenilen Yeni Oryantalizmde, kadın imgesinin harem, hamam gibi mekânlarda temsili günümüz sanatında da yapılmaktadır. Feminist sanat içerisinde yer alan birçok sanatçı, bu yeni oryantalizmin eril fantezilerine bir eleştiri niteliğinde cevap vermişlerdir. Sanatçı Canan beden politikaları üzerine feminist yaklaşımlarıyla, mahremiyetin öne sürülmesini yapıtlarında eleştirel bir şekilde yaklaşırken, Gülsün Karamustafa "Oryantal Fantaziler için Pekiştirme Serileri"nde kadınların temsil ediliş problemleri üzerinde durmuştur.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, oryantalizm, sanat, yeni oryantalizm

Makale Bilgisi:
Geliş: 17 Şubat 2024 *Düzeltme:26 Temmuz 2024* *Kabul: 2 Ağustos 2024*

Giriş

Oryantalizm, Batı'nın Doğu'yu ötekileştirmesi ve bu ötekileştirmeyi yaparken Doğu'yu kendi bakış açısıyla tanımlaması ve ona anlam yüklemesi olarak bilinmektedir.Medeniyetler birbirlerini keşfetmeye ve tanımaya başladıklarından beri, birbirlerine karşı bir merak duygusu içerisinde olmuşlardır. Batı da Doğu'yu merak ederek ve onun egzotik yapısına ilgi duyarak onu tanımlamaya çalışmıştır. Bu tanımlama içerisinde Said (2017)'e göre, Batı, Doğu'yu kendinin bir karşıtı, kendisinde olmayanın olduğu bir coğrafya olarak görmektedir. Mistik ve gizemli yapısının yanında, Batı ne kadar aklı başında ve erdemliyse, Doğu da bir o kadar barbar, uçarı ve çocuksudur. Kendi kendisini temsil edemeyeceği için Batı tarafından temsil edilmelidir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Oryantalizm söyleminin Amerika tarafından ele alınmaya başlandığı bilinir. Batı'nın Doğu'yu filmlerde, görsel sanatlarda ve edebiyatta ötekileştirdiği görülmektedir. Doğu'nun eril fantezilerin bir gösterisi olarak sunulması ötekileştirme politikalarından biridir. Birçok Batılı ressam Doğu'ya gitmediği halde Doğu hakkındaki araştırmalarında Doğu'yu tanımlamaya ve betimlemeye çalışmıştır. Doğu'nun motiflerini resimlerinde kullanmış, hiç girmedikleri mekânları yorumlamışlardır.

2001 yılında İkiz Kulelere yapılan saldırı ve sonrasında Irak'ın işgali gibi olaylar dünyada İslamofobiyi yaygınlaştırarak, Doğu'nun yeni oryantalist söyleme maruz kalmasına sebep olmuştur. Sadece Batılı sanatçılar tarafından değil, Doğu'lu ya da Doğu'da yaşayan sanatçılar tarafından da oryantalist tarzda çalışmalar yapılmıştır. Dünyada feminist sanatın yaygınlaşması ise oryantalizmin kadın temsiline bakışını da sorgulatmıştır. Kadının ötekileştirilmesi oryantalizmin ötekileştirme politikasıyla benzerlik göstermektedir.

Oryantalizm

Oryantalizm, Doğu ve Batı'yı birbirinden ayıran, Batı'nın Doğu'yu ötekileştirdiği bir kavramdır. Edward Said'in 1977'de kaleme aldığı ve 1978'de yayımlanan "Şarkiyatçılık" adlı kitabında, Doğu'nun tamamen Avrupa tarafından ötekileştirildiği, *Postkolonyalist* bir anlayış ile beraber egzotik, şehvet dolu ve maceracı olarak imgelediği ifade edilir. Said,(2017: 11-12) Şark'ın neredeyse tamamen Avrupa'ya özgü olarak görülen bir buluş olduğunu; Antik Çağ'dan beri, gönül maceralarının ve akıldan çıkmayan anıların mekânı olageldiği belirtilir. Aynı zamanda Şark ile ilgili yazana da Şark'ı araştıran kişiye *Şarkiyatçı* denilirken yaptığı işe ise *Şarkiyatçılık* denilmektedir. Oryantalizm kavramının sözlük anlamı ise Germaner ve İnankur (1989: 9)'a göre; Doğu'ya ilişkin olan veya Doğu'yu hatırlatmakta olan bütün şeyleri kapsar. 19. yüzyılda gelişen Oryantalizm, Fransızca "Orientalisme" sözcüğünden türeyip ortaya çıkmıştır. Daha yaygın bir anlamla söylenecek olunursa *Oryantalizm* Doğu ülkelerinin, tarih ve medeniyet,din ve dillerini araştıran ilim dalı olarak tanımlanmaktadır.

Batılı araştırmacılar Doğu ile ilgili çalışmalar yaparak Doğu'ya kendilerince bir anlam yüklemişlerdir. 18. ve 19. yüzyıllarda biçimlenen bu kavrama başlarda olumlu bir anlam yüklenmiş olsa da daha sonra Merkez Avrupa tarafından sömürgeci anlayışla iç içe olduğundan dolayı,Doğu'nun çarpıtılarak ötekileştirildiği, bir kültür ve medeniyetten uzak, coğrafi özelliğinin ise ötesinde, ona dışlayıcı bir misyon yüklenildiği görülmüştür. Batı Doğu'yu tanımlarken kendinde olanın tam tersini Doğu ile özdeşleştirmektedir. Batı ne ise Doğu onun tam tersidir. Batı'nın özne olduğu ve onun dışındaki yerlerin ise çevre olarak konumlanıp bir nesneye dönüşmesi söz konusudur. Said (2017:14) 19. yüzyıl başından başlayarak II.Dünya Savaşı'nın sonuna değin, şark ile şarkiyatçılığa İngiltere ve Fransa'nın egemen olduğunu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Amerika'nın egemen olduğunu belirtir.

Batı'ya göre Doğu geri, barbar, yabancı ve şehvet düşkünüdür. Mistik ve egzotik havasıyla insanlarının hiçbir şeyden haberdar olmayan rahat bir yapısı vardır ve bu yüzden kendi kendini temsil bile edememektedir. Dolayısıyla da topraklarının Batılılar tarafından işgal edilmesiyle düzene sokulacak olan *öteki* olarak yola getirilmesi gerekir. Said (2017: 49) Balfour ve Cromer'in, Şarklı'nın mantıksız, çocuksu ve farklı olduğunu söylediklerini belirtir. Buna karşı Avrupa'lı aklı başında, erdemli, olgun ve normaldir. Cromer ve Balfour'un dilinde Şarklı, mahkemelerdeki gibi yargılanmakta olan, ders kitaplarındaki gibi betimlenen, okullarda ya da cezaevlerindeki gibi gözetim altında tutulan, hayvanbilim kılavuzlarındaki gibi resmedilen bir şey olarak betimlenir. Burada dikkat çekici Şarklının egemen çevrelerce kapsanması, bu çevrelerce temsil edilmesidir. Turner (2002:45) Oryantalistik söylemin; edebiyat, teoloji, felsefe ve sosyoloji aracılığı ile ifade edilen önemli ve devamlı olarak bir analiz çerçevesi içerisinde olduğunu ve bu çerçevenin sadece emperyalist ilişkilerin olduğu bir alan değil, bununla birlikte gerçek bir siyasi güç alanı olduğunu belirtir. Oryantalizm, realist Batılı ile tembel bir Doğulu arasındaki karşıtlık etrafında kurgulanan bir karakter tipolojisine dönüşür. Oryantalizmin buradaki görevi ise, Doğu'nun bitmek bilmeyen karmaşıklığını, belirli tipler, karakterler ve kurumlar haline dönüştürmektir.

Merkez Avrupa, bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan medeni ve uygarlığı temsil ederken, Doğu geri kalmışlığı veya barbarlığı temsil eder. Buradaki küçümseme ve ötekileştirme Batı siyaseti ve medyası tarafından yüzyıllardır var olan önyargıların bir sonucudur (Yüksel, 2014: 190).İlk olarak daha masum merak duygusu ile başlanan oryantalist araştırmalar daha sonra Batı'nın kendini özne konumuna yerleştirip Doğu'yu nesne durumunda konumlandırıp, Doğu'nun kültürünü, felsefesini, toplumsal yapısını bir Batılı bakış açısıyla sunmasıyla farklı bir boyuta ulaşmıştır. Doğu olumsuzluğu ifade eden öteki olarak, Batı tarafından sınırları çizilen Şark'tır.Batı kendi üstünlüğünü Doğu'yu şarklılaştırarak vurgulamaktadır. Batı tarafından tanımı yapılan ve kendi kendini temsil edebileceğine inanılmayan Doğu, çağdaşlaştırma görünümü altında emperyal ve sömürgeci bir anlayışla biçimlendirilmeye ve temsil edilmeye başlanır. Doğu'yu kendinin zıttı bir şekilde göstererek yeniden inşa etmeye çalışan Batı, üstünlüğünü Doğu araştırmaları kapsamında meşrulaştırmıştır. Doğu ve Batı ayrımı coğrafi ayrımının çok ötesinde aslında bir düşünce ve kültür ayrımı haline gelmiştir. Sezer (1998: 42)'e göre ise Sanayi toplumları ile tarım toplumlarının ayrımı 20. yüzyıl başlarında Batı'nın kendisini başka topluluklardan ayırma yolundaki ilk girişimi olmaktadır.

Erzen (2016: 125) Doğu ve Batı sözcüklerinin ve içerdikleri anlamların son derece kaygan olduklarını ve Doğu ve Batı konusunda kapsayıcı genellemeler ve kesin sınırlamalar yapılamayacağını vurgular. Farklı coğrafyaların insanları olarak farklı kültürel sentezler ortaya konulduğu, inanıldığı ve bu inanca göre de sınıflandırılan toplulukların birbirlerine zıt yaklaşımlar gösterdikleri genel bir varsayımdır. Kaba genellemeler olarak bu tür zıtlıklar gerçek olsa da, pek çok durumda her iki yönde de genellemenin tümüyle aksine örnekler bulunabilmektedir. Nitekim Doğu ve Batı diye anılan kültürler farklı zamanlarda farklı topluluklara ait olmuştur.Örnek gösterilirse Ortaçağda Batı ve Doğu, Yunan ve Roma olarak tanımlanmıştır. Tüm bu görüşlere karşın yine de Doğu ve Batı zıtlığı bugün de varsayılan ve birçok düşünceyi ve kültürel veriyi değerlendirirken kullanılan bir sınıflandırma olmaktadır. Doğu ve Batı arasındaki karşılaştırmada karşımıza çıkan genellemeler Batı'nın eleştirel ve analitik, Doğu'nun ise yaşantısal olduğu düşüncesinde temellenmektedir (Erzen, 2015: 125).

Oryantalist Sanat

Oryantalizm, İnankur (2008: 1179)'a göre 19. yüzyılda gelişen ve Doğu insanlarının tarihlerinin, dinlerinin ve de dillerinin araştırılması anlamına gelen bilim dalı olarak görülmektedir. 19. yüzyılın ortasında bilhassa Fransız yazar Theophile Gautier'nin kaleme aldıklarıyla, Oryantalizm terimi Doğu dünyasını konu almakta olan bir resim türü için de kullanılmaya başlanmıştır. O vakitten beri Oryantalizm, Kuzey Afrika kıyılarından Orta Asya'ya kadar bütün Osmanlı İmparatorluğu topraklarını bazen de Hindistan Yarımadası'nı kapsayan İslam dünyası karşısında Batılılar'ın tavırlarını tanımlayan yaygın bir terim olarak benimsenmiştir. Oryantalizm, edebiyattan bilime, tiyatrodan müziğe kadar birçok alana uzanan geniş bir olgudur. Doğu'nun dekoratif örgelerinin benimsenmesi olarak kendini gösterir. Önal ve Baykal (2011:109) çoğunlukla güzel sanatlar alanında zamanın da koşullarına elverişli olarak önce resim, roman, fotoğraf ve sinemada Doğu'nun bilgi olarak temsili değil de bir "arzu nesnesi" olarak temsilinin, Said'in örtük oryantalizm tanımını desteklediğini belirtir.

Oryantalizm çok net bir şekilde resim sanatında görülebilmektedir. Oryantalist resim anlayışı belirli bir tarza ya da akıma bağlı değildir. Birbirlerinden üslup olarak farklılık gösterir ve farklı dönemlerde yaşamış olan sanatçılar tarafından yapılmış olan bu resimlerin ortak özelliklerinde Doğu'yu anımsatacak motifler ve konular yer almaktadır. Birçok Batı'lı ressam Doğu'yu ziyaret etmemiş bile olsalar kendilerince hayal güçlerinden de yararlanarak Doğu hakkında resimler yapmışlardır.Ingres, Delacroix, Matisse, Gaugen, Renoir bu sanatçılardan bazılarıdır. Bu sanatçılar konu bakımından erotik hamam sahnelerini, yerel giysiler içinde o yörenin insanlarını ve Doğu'yu çağrıştıracak motifleri resimlerinde kullanmışlardır.

Görsel 1. Henri Matisse, Manolyalar içinde odalık, 1923(Mutualart, 2024)

Osmanlı kadını ve harem yaşamı, Batılıların fazlasıyla ilgisini çeken konular arasında yer almaktadır.Bu nedenle doğulu yaşam tarzının da bir simgesi olarak tanımlanabilir. Bu mekânlara dışarıdan girişin olmaması ve eldeki imkanların da sınırlı olması, haremi daha da dikkat çekici hale getirirken, yabancı seyyahların, elçilerin ve orada çalışmış esirlerin yaptıkları hayali betimler Batı dünyasında, "gerçek" yerine konarak algılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin, birçok bakımdan üstün olduğu yükselme devri ve sonrasında, Osmanlı hükümdarının ikametgâhı ve özel hayatı da mercek altına alınmıştır. Bu konuda, özellikle yabancı seyyahlar tarafından ellerinde belgeleyici bir kanıt olmamasına rağmen rivayete dayalı tasvirler ortaya konmuştur (Göncü, 2015: 21).

İstanbul'un fethi ile beraber Avrupa'nın tahayyül ettiği Osmanlı İmparatorluğu, gerileme döneminden itibaren korkulan olandan oldukça uzaklaşmaya başlamıştır. Avrupa, karanlık olan, korktuğu ve aslında merak duygusuyla beraber de hayranlık duyduğu Osmanlı'yı artık Şarklı olduğu için küçümser. Azman (2012: 192)İstanbul'un Türk modasının yaygınlaştığı dönemden beri oryantalist ressamlar açısından dikkat çekici bir kent olduğunu belirtir. İstanbul'un Romalı geçmişi aynı zamanda *düşüş'ü* yeterince ilgi çekicidir. Bundan dolayı İstanbul'a oryantalist ressamların bakışları siyasi eğilimlerin belirtilerini büyük ölçüde taşımalarına neden olmaktadır.

Oryantalist resim, sömürgecilerin geçmiş zamanlarda tanıdıkları ve efendisi olmaya çalıştıkları toplumları, efendi-köle ilişkisi içerisinde yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Kısacası Doğu temsiller aracılığıyla şarklaştırılır (Azman, 2012: 188).Batı dışında bir sanat olmadığı düşüncesi Doğu'yu nesne konumuna getirir. Batı merkezli emperyal anlayış Doğu dünyasını ötekileştirmiş, sömürge durumunu getirmiş, Doğu'nun kendi kendini temsil edemediğini düşünerek onu temsil etmiş, bir süre sonra da dışlamıştır. Nesne durumundaki- Said'in deyişiyle imgesel coğrafya içindeki- Doğu bir süre sonra özne olan Batı'ya ihtiyaç duyarak referanslarını Batı'dan almıştır. Erzen (2016: 108) Batı'nın öne çıkışının sömürgecilik ve modernizm ile ilgili bir gelişme olduğunu belirtmekte ve 19. yüzyılla birlikte yalnızca Batı'nın değil, Batı etkisinde olan ülkelerin de düşünsel geçmişlerini unutarak referanslarını Batı'dan aldıklarını belirtir.

Öteki Olarak Yeni Oryantalizmde Kadın Temsili

Postmodern dönemin farklı kültürleri ve farklı görüşleri çoğulcu bir anlayışla meşrulaştırmaya çalıştığı ve Batı'nın yarattığı sanatsal Doğu imgesinin Yeni Oryantalist anlayışta da etkisini devam ettirdiği görülür. Batı emperyalizmi Doğu kültürünü çok eskiden beri tanımlamaya çalışmış, Yeni Oryantalist anlayışta da bu görüş ötekileştirici bir tavırla görsel sanatlarda işlenmiştir. Turner (2002: 18) 1980'lerde oryantalizmin, alt düzey araştırmalar ve feminizm arasında güçlü bir entelektüel bağlantı bulunduğunu, bunların otantik bir haykırış için mücadelede olduklarını belirtir. Oryantalizm ve sömürgecilik söylemi araştırmaları, güçten dışlanan sosyal grup, kültürler arasında görecelilik ya da orijinallik problemlerinin araştırılmasıyla ilgilenmektedir.

Said'in çalışması, söylemler, değerler ve bilgi kalıplarının, düşünürlerin araştırmaya girişimde bulundukları "gerçekleri" esasen nasıl oluşturduklarını göstermede önemli bir yer tutmaktadır. Said,Oryantalizm konusundaki klasik yaklaşımı ile insanların *ötekilik* nosyonundan ne anladıklarını önemli miktarda biçimlendirmiş ve insan kültürlerinde *öteki* sorunu, başlangıçta feminizm ve siyahi araştırmalar, daha yakın

zamanlarda da Postmodernizm tarafından ele alınmaya başlanmıştır (Turner, 2002: 19). Postmodernizmin Modernizme olan eleştirisinde şarklı kadın kimliğinin temsilinin de bir eleştirisi vardır. Oryantalist söylem içerisinde; harem, hamam gibi mekânlarda kadınların bir nesne olarak sunulması postmodernist eleştiri içinde yerini almıştır. Bu eleştiri kadın temsilinin ötekileştirilerek sunulmasından kaynaklanır. Oryantalizmle benzerlik gösteren bu ötekileştirme, Batı'nın Doğu'yu da ötekileştirerek dışlamasıyla paralellik göstermektedir.

Gök (2014: 2),mekânın cinselleştirilmesi ve cinsiyetlendirilmesinin coğrafyada haritaların kadın şeklinde gösterilmesi örneğinde kendini açık ettiğini ve eril bakışın izleğinde şekillenen toplum tarafından üretilen mekânların aynı zamanda cinsiyetlendirilmiş olduğunu belirtir. Doğu, bu bakışla cinselleştirilmiş ve cinsiyetlendirilmiştir. Kadın ve erkeğin ikili yaklaşıma dayalı, erkek özne temelinde hiyerarşik anlamda ötekileştirilip nesnelleştirilmesi, Doğu (Osmanlı) toplumunda geçmişini İslami hafızadan devşiren yapısıyla kadının ötekilik mekânları olan Harem, Hamam, Köle Pazarı mekânlarında temsil edilişi bakımından Doğu ile Batı arasında ortak bir noktadır.

Dünyadaki ataerkil sistem sadece Doğu ve Batı diye birbirinden ayrılmadan da sürdürülmüştür. Kadın bedeninin temsili sanatta konu olarak hep var olmuştur. Kadının bir meta olarak sunulması oryantalist söylem dışında da eril bir bakış açısıyla gerçekleşmiştir. Bu kadın temsilinin ötekileştirilmesi anlamına gelir. Sadece Batı'nın Doğu'yu sunuş biçimi olarak kadının harem, hamam gibi fantazilerini güçlendirdikleri mekânlarda sunulmuş olmaları oryantalist söylemin bir yüzüdür. Yeni oryantalizm içinde çalışmalar yapan sanatçılar arasında; Ertuğrul Ateş, İsmail Acar, Shirin Neshat, Lalya Essaydi, Kutluğ Ataman, Şener Özmen, Shadi Ghadirian, Gülsün Karamustafa gibi sanatçılar vardır. Gülsün Karamustafa oryantalist çalışmalarının yanı sıra oryantalist eleştirisinde de bulunmuş bir sanatçıdır.

Erengezgin Kafkas (2008: 27) yeni oryantalist olarak çalışan üç grup tanımlamaktadır. İlk grup, genellikle ticari amaçlı çalışmalar yapan ve ortanın üzeri bir gelire sahip, sanat alıcısı konumundaki kişilere yönelik iş üretebilen bir grup ressamı kapsar. Bu ressamlar Doğu'ya özgü biçimsel, egzotik öğeleri resimlerinde kullanmaktadırlar. İkinci grup ise, genelde ailesi Doğu kökenli olup fakat Batı'da yaşamakta olan ya da memleketlerinden belirli bir yaşta ayrılmış olan kişilerdir.İçselleştirmedikleri yabancı oldukları coğrafyayı anlamaya çalışmazlar. Üçüncü grup yeni oryantalistler ise doğdukları ülkede yaşamaya devam eden fakat yaşadıkları coğrafyadan kendilerini soyutlamış kişilerdir.

Görsel 2. Shadi Ghadirian, "Qajar" serisinden, 2001, siyah beyaz fotoğraf (Oneart, 2024)

Görsel 3. Gülsün Karamustafa, Dışarıdan, 1999 (Salt Araştırma, 2024a)

Yardımcı (2014: 77) İstanbul festivallerinde kurulan Doğu-Batı ayrımının da oryantalist ikiliği tekrar etmekte olduğunu belirtir. Festivaller kadar İstanbul bienalleri de Doğu-Batı ikiliğini çeşitli biçimlerde yeniden üretir. İstanbul Çağdaş Sanat Sergileri adıyla düzenlenen ilk Bienal, Tarihsel Mekânda Çağdaş Sanat temasıyla kentin Doğulu tarihinden devraldığı miras ile filizlenmeye başlanmış olan Batılı bir sanat ortamı arasında köprü oluşturduğu mesajını vermektedir. İkinci bienal için de benzer şekilde, Geleneksel Çevrede Çağdaş Sanat teması kullanılmıştır. Madra ise, 4. Uluslararası İstanbul Bienali küratörü Rene Block'un, Batıdışı ülkelerde araştırma yapmış olmasına rağmen yeni sanatçılar bulmamış ve Batı'da hazır olanı getirmiş olmasını eleştirmektedir. Bu bağlamda;

> İstanbul'un Doğu'su ile olan "yönlenme" ilişkisi kurulmamıştır. Batı-dışı'nın yine Batı tarafından tescil edilmiş olanla gösterilmesinin artık kimsenin yaşamak istemediği bir paradoks olduğunu Block'un anlamasını isterdik. Bunun dışında, bir yenilik olarak ileri sürüldüğü gibi, batılı ünlü sanatçılarla Batı-dışı ünsüzleri yan yana sergilemiş olmak bir yenilik değil, 3-5 yıldır Batı merkezlerinde uygulanan post-oryantalist bir gerekliliktir (Madra, 2013: 86-87).

Görsel 4. Guerilla Girls, Kadınlar Metropolitian Müzesi'ne Girmek İçin illaki Çıplak mı Olmalı? 1989 (Collections, 2024)

1960 sonrası dünyada Feminist akım kendini göstermeye başlamış, bir grup kadın sanatçı, kadınların sanat tarihinde yeterince temsil edilmediklerini eleştirmişlerdir. Ayrıca kadın bedeninin bir meta olarak sunulmasına da karşı çıkarak galerilerde kadın bedeni olarak var olmak yerine kadın sanatçı olarak var olmalarını ve erkek sanatçılarla eşit bir şekilde yer almalarını istemişlerdir. Türkiye'de de özellikle 1980'den sonra kadın sanatçılar ön plana çıkarak postmodernizmin çoğulculuğa vurgu yapan yaklaşımıyla beraber siyasal, sosyal, yeri geldiğinde kişisel ve arabesk kültürün de yoğunlaşmasıyla eleştirel konular üzerinde çalışmışlardır. Bu eleştirel konulardan biri de Doğu'nun Batı'yı eril fantazi yaklaşımıyla ötekileştirmesidir.

Görsel 5. İnci Eviner, Harem, Video, 2009 (Eviner, 2024)

İnci Eviner Harem adlı videosunda III. Selim'in saray mimarı Melling'in, Paris'te baskısı yapılmış "Voyage Pittoresque De Constantinople Et Des Rives Du Bosphore" albümünde yer almış *Harem* gravürünü ele almıştır. Gravürde yer alan figürlerin oryantalist bir şekilde konumlandırması, Eviner'in bu figürleri hareket ettirme isteğini sağlamıştır. Buradaki figürleri hareket ettirerek bir çeşit isyanı temsil etmektedir. Ötekinin mekânı olan harem, tam da oryantalizmin yarattığı ve içinde barındırdığı mistik, egzotik havasıda oluşan merakın dışavurumudur.

Görsel 6. Pierre Auguste Renoir, Odalık, 1870 (Wikiart, 2024)

Görsel 7. Canan, Türk Lokumu Serisi V, 2011 (Şenol, 2024)

Sanatçı Canan, beden politikaları üzerine feminist yaklaşımlarıyla, mahremiyetin öne sürülmesine, eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır. Galeri x-ist'te açmış olduğu "Türk Lokumu" adlı kişisel sergisinde, oryantalist bakış açısına cevap niteliğinde şarkı sözü yazmış ve videosunu sergide sunmuştur. Oryantalist sanatın bir eleştirisi olan videoda sanatçı aynı zamanda oryantalist tabloları eleştirel bir amaçla yeniden canlandırmıştır.

Görsel 8. Taner Ceylan, Bitmemiş Resim 3, 2013 (Ceylan, 2024)

Fransız ressam ve aynı zamanda resim akademisi yöneticisi olan Jean Auguste Dominique Ingres'in tablosu "Türk Hamamı" da, "Büyük Odalık" resminde olduğu gibi,Doğu'yu erotikleştirmiş ve Batı’da neredeyse herkes tarafından kabul gören kadın şekillerini genelleştirmiştir.Richard Leppert, tablonun 1717 tarihinde Lady Mary Montagu’nun mektubunda belirttiği hamamda iki yüz kadının eşliğinde yıkanan bir kadın anlatısından feyzalarak ortaya çıkarıldığını belirtmiştir. Leppert’e göre resimde sırtı dönük bir şekilde müzik aleti çalmakta olan kadının, bu iki yüz kadın eşliğindeki hamama gelen kadın olduğunu söyler. Taner Ceylan’ın "Kayıp resimler" serisinde yer alan "Bitmemiş Resim 3" adlı çalışması, tam olarak Leppert’in sözünü ettiği bu kadını ön plana çıkarırcasına renklendirilmişken, “refakatçiler” sadece çizim olarak resmedilmiştir (Gök, 2014: 104).

Görsel 9. Gülsün Karamustafa, Erken Bir Temsiliyetin Sunumu, 1996 (Salt Araştırma, 2024b)

Gülsün Karamustafa 1996 yılından beri Oryantalist bakış açısı üzerine düşünme ve üretmeye başlamıştır. Sanatçı, "Erken Bir Temsiliyetin Sunumu"nda 19. yüzyılda inşa edilmiş olan Oryantalist söylemin 16. yüzyıla kadar tarihlenen bir örneğine yer vermiştir. 600x550 cm boyutlarında büyütüp kullandığı, 16. yüzyılda İstanbul'da bulunmuş olan ve bir Alman ressam tarafından yapılmış resme ilk Metin And'ın 16. yüzyıl Osmanlı gündelik yaşamını konu edindiği "16. yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam" adlı kitabında rastlamıştır.Resmin 16. yüzyılda yapılmış olmasına rağmen19. yüzyıl Oryantalist ressamların resmettiklerine konu olarak benzerliğiyle sanatçının ilgisini çekmektedir (Sarıoğlu, 2007: 50).

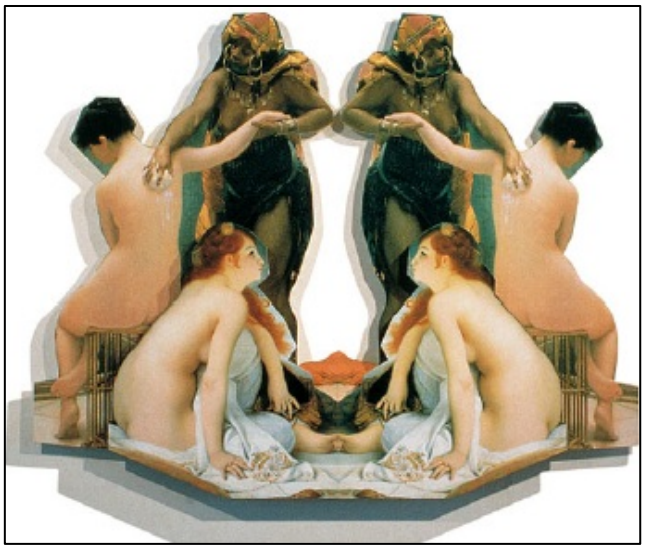

Görsel 10. Gülsün Karamustafa, Oryantal Fanteziler için Pekiştirme Serisi, 2000 (Salt Araştırma, 2024c)

Gülsün Karamustafa "Oryantal Fanteziler için Pekiştirme Serileri"nde kadınların temsil ediliş problemi üzerinde durmuştur. Bu seride, 19. yüzyıla ait Oryantalist resimlerin birebir basımlarından kesilmiş figür ve figür gruplarından oluşan tabloları içerir. Resimlerdeki çıplak odalıklar bir fantezi dünyası içerisinde, haremde ya da esir pazarında betimlenir ve Batılı çıplak kadınların aksine güzellik olarak algılanmamakta cinsellik anlamında ideale işaret eden arzu nesneleri olarak simgelenmektedir. Batılı ataerkil bakışın başlıca simgesi olan Oryantal kadın imgesini Gülsün Karamustafa, çalışmalarındaki tabloları simetrik çoğaltmalarla oluşturmuş ve böylelikle imgeleri kendi ikizleriyle çoğaltıp farklı anlamlar elde etmeye çalışmıştır (Pelvanoğlu, 2009: 131).

Görsel 11. İsmet Doğan, İsimsiz (Ye Beni Serisi), 2011 (Doğan, 2012)

İsmet Doğan, ironik olarak belirtmeyi ileri sürdüğü yapıtlarındaki meselelerin, modern hayatın getirdiği sterilizasyona karşı tepki olarak açıklamaktadır. Bunu yaparken politik olanı tamamen göstermeyi istemediği için ironiye başvurduğunu vurgulayan sanatçı yapıtlarının başka bir meselesi olan *öteki* ile ilgili olarak bu kavramı içselleştirildiğini, Batı modernitesi tarafından da sunulan Batılı olma halini eleştirir (Gök, 2014: 115).

Sonuç

Yeni oryantalizm, özellikle İkiz Kulelere yapılan saldırıdan sonra Batı'nın Doğu'yu tekrar bir ötekileştirme politikasına girmesiyle oluşmuştur. Batı tarih öncesinden beri Doğu'yu ötekileştirmiş ve onu kendi baktığı yerden tanımlama gereği duymuştur. Burada özellikle kültürler arası bir çatışma ön plana çıkmaktadır. Batı Doğu'yu tanımlarken, Doğu'nun kendi kendini temsil edemediğini savunarak emperyalizmi meşrulaştırmıştır. Bununla beraber Batı bilinçli olarak Doğu'yu tanımlarken özellikle eril bir

bakış açısıyla kadın temasını kullanmıştır. Sadece plastik sanatlarda değil, sinemada, edebiyatta, tiyatroda da bir ötekileştirme politikası izlenmiştir. Modernizmle beraber de sanatçılar Doğu'nun motiflerini kullanmışlar, kadın imgesini harem, hamam gibi mekânlarda cinselliğe vurgu yapacak şekilde betimlemişlerdir. Postmodernizmin çoğulculuğa vurgu yapan tarafı ise, özellikle 1960'larda kendini gösteren Feminist dalga ile beraber, kadın imgesinin ötekileştirilmesine ve eril fantezilerle vurgulanmasına karşı çıkmaktadır. Günümüzde de bu ötekileştirme hala kullanılmaktadır. Batı'ya göre, Doğu denildiğinde mistik, egzotik ve gizemli atmosferi ile Doğu motifleri akla gelir. Bunun bir eleştirisi olarak da günümüz sanatçıları Batı'nın oryantalistik söylemine cevap niteliğinde çalışmalar yapmışlardır.

Kaynaklar

Azman, Ayşe. "Oryantalistlerin İstanbul'undan Bienalin İstanbul'una".Sosyoloji Dergisi 3.24 (2012): 183-207.

Ceylan, T. (2024). "Taner Ceylan, Unfinished Paintings – 1 / Bitmemiş Resimler – 1, 2013, oil on canvas, 25.5 x 42.5 cm". https://tanerceylan.com/unfinished-paintings-1 (08.05.2024).

Collections. (2024). "GuerrillaGirls, Do womenhaveto be nakedtogetintothe Met. Museum?, 1989, poster". https://collections.vam.ac.uk/item/O75448/do-women-have-to-be-poster-guerrilla-girls/ (07.05.2024).

Doğan, İ. (2012). Ye Beni – Eat me. İstanbul: Mim Art &Antiques Sergi Kataloğu.

Erengezgin Kafkas, Yasemin. Plastik Sanatlarda Yeni Oryantalizm. Sanatta yeterlik tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2008.

Erzen, Jale Nejdet. Çoğul Estetik. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

Eviner, İ. (2024). "İnci Eviner, Harem, 2009". https://incieviner.net/tr/work/harem-2/ (07.05.2024).

Germaner, Semra ve İnankur, Zeynep. Oryantalizm ve Türkiye. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 1989.

Gök, Özlem. Eril Fantazilerin Doğusu "Şarkiyatçılık" ve Türkiye'de Şarkiyatçı Söylem Üzerinden Kadın Temsilinin Görsel Sanatlarda Yeniden Üretimi. Sanatta yeterlik tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2014.

Göncü, Cengiz. Osmanlı'da Harem ve Cariyelik. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015.

İnankur, Zeynep. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2008.

Madra, Beral. İki Yılda Bir Sanat /Bienal Yazıları 1987-2003. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2013.

Mutualart. (2024). "Henri Matisse, Odalisque couchée aux magnolias, 1923, oil on canvas". https://www.mutualart.com/Artwork/Odalisque-couchee-aux-magnolias/AC029A3B4D49C923 (08.05.2024).

Oneart. (2024). "ShadiGhadirian, Qajar #3, 1998, C-print, 60 x 90 cm & 30x40 cm". https://www.oneart.org/galleries/shadi-ghadirian-qajar-1998-2001 (08.05.2024).

Önal, Hülya ve Baykal, Kemal Cem. "Klasik Oryantalizm, Yeni Oryantalizm ve Oksidentalizm Söylemi Ekseninde Sinemada Değişen 'Ben' ve 'Öteki' Algısı". ZeitschriftfürdieWelt der Türken/Journal of World of Turks3.3 (2011): 107-128.

Pelvanoğlu, Burcu. 1980 Sonrası Türkiye'de Sanat: Dönüşümler. Doktora tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Said, Edward. Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

Salt Araştırma. (2024a). "Gülsün Karamustafa, Dışarıdan, 1999". https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/189566 (08.05.2024).

Salt Araştırma. (2024b). "Gülsün Karamustafa, Erken Bir Temsiliyetin Sunumu, 1996". https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/189640?locale=tr (08.05.2024).

Salt Araştırma. (2024c). "Gülsün Karamustafa, Oryantal Fantaziler için Pekiştirme Serileri, 2000". https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/190200 (08.05.2024).

Sarıoğlu, Selen. Gülsün Karamustafa: Sanatçı Kişiliği ve Yapıtları. Yüksek lisans tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Sezer, Baykan. "Doğu Batı Ayrımı". Doğu Batı Dergisi 2 (1998): 37-45.

Şenol, C. (2024). "Canan, Türk Lokumu — TurkishDelight". http://www.cananxcanan.com/2011%20images/turk%20lokumu/turkish%20delight.pdf (07.05.2024).

Turner, Bryan. Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm. Çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Anka Yayınları, 2002.

Wikiart. (2024). Pierre AugusteRenoir, Odalık, 1870, portrait, oil, canvas". https://www.wikiart.org/en/pierre-auguste-renoir/odalisque-an-algerian-woman-1870 (07.05.2024).

Yardımcı, Sibel. Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Bienal. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Yüksel, Mehmet. "İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki". İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 72.1 (2014): 189-200.

NEW ORIENTALISM AS AN OTHER IN FEMINIST ART

Aylin ALKAN

ABSTRACT

In this study, the definition and construction of the East by Western-centred discourses and the marginalisation of the East's language, history, sociology and geography while being defined by the West are discussed through the definition of Orientalism. In Orientalism, which is defined in a European-centred way, there is a geography formed by barbaric, uneducated, unrepresentative people, as well as the fairy-tale side of the East, which has exotic places with a mystical air. While the Eastern countries are implicitly otherised, they are also defined from a western perspective. The concept of othering in the title of New Orientalism is similar to the othering of women in masculine discourse. In New Orientalism, which is defined by the West and accepted by the East at the same time, the representation of the female image in places such as harem and hammam is also made in contemporary art. Many artists in feminist art have responded to the masculine fantasies of this new orientalism as a criticism. While artist Canan, with her feminist approaches on body politics, critically approached the assertion of privacy in her works, Gülsün Karamustafa focused on the problems of representation of women in her 'Reinforcement Series for Oriental Fantasies'.

Keywords: Feminism, orientalism, art, new orientalism